

2.4. З музейних колекцій

УДК 069.51(477.3)

Наталя Степаненко
Маргарита Тихонова

Торашилди з колекції юдаїки Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. Яворницького: символіка зображень та елементи геральдики у композиції

Вперше оприлюднено пам'ятки єврейського церемоніального металу Дніпропетровщини (Катеринославщини) – виготовлені із срібла та мідних сплавів три торашилди з колекції Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького. Беручи до уваги той факт, що більшість торашилд є унікальними, не повторюваними, обговорення трьох щитів Тори з колекції ДНІМ додає нової інформації до вже опублікованих пам'яток.

Проаналізовано зображення торашилд. Визначено, що орнаментика, символіка зображень та написи на предметах складають доконані композиції, які прочитуються у руслі загальної єврейської релігійної вченості та релігійної практики. Серед зображень традиційно присутні корона, скрижалі Заповіту, храмові колони, а також фігурки біблійних тварин. Рослинна орнаментика доповнює загальну картину виробів. Характер зображень дозволяє також трактувати композиційні фрагменти як геральдичні символи, пов'язані як з історією єврейського народу, так і з державною символікою країн, де перебували юдейські спільноти. Зроблено спробу інтерпретації нетрадиційних символів на одному з них – двох перехрещених булав.

Ключові слова: торашилд, декор, символіка, геральдика, Тора

Natalia Stepanenko, Marharyta Tyhonova

Torah Shields from the Jewish collection of the Dnipropetrovsk National Historical Museum named after Dmytro Yavornytsky: symbols of images and elements of heraldry in the composition

For the first time artifacts of Jewish ceremonial metal of Dnipropetrovsk region (Katerynoslav) – the three Torah Shields, made of silver and copper alloys, from the collection of the Dnipropetrovsk National Historical Museum named after Dmytro Yavornytsky – are unveiled. Taking into account the fact that the majority of Torah Shields are unique and non-recurrent, discussion of three Torah Shields from the collection of the museum adds new information about previously published artifacts.

The images of Torah Shields are analyzed. It is determined that ornaments, symbolism of images and inscriptions on the items make perfect compositions, which are read in the context of general Jewish religious scholarship and religious practice. The crown, the Tables of the Law, temple columns as well as figures of bible animals are traditionally presented among images. The plant ornaments complete the general picture of the items. The manner of images depiction also allows to interpret the fragments of compositions as heraldic symbols associated not only with the history of Jewish people, but also with the state symbols of countries, where Jew communities lived. An attempt to interpret a non-traditional symbol on one of the Torah Shields – two crossed maces – is made.

Keywords: Torah Shield, decoration, symbolics, heraldry, Torah

Пам'ятки єврейського церемоніального срібла – не нова тема для дослідників ювелірної справи, та для знавців єврейських релігійних відправ. З різних питань єврейського мистецтва накопичилася велика і важко осяжна література. Безпосередньо Щитам Тори, присвячена досить велика кількість публікацій. Предметом розгляду науковців є торашилди, що зберігаються в основному у музейних зібраннях України і світу: Музеї історичних коштовностей України в Києві (далі – МІКУ), Музеї етнографії та художніх промислів НАН України, Музеї історії релігій у Львові, в єврейських музеях Нью-Йорка, Лос-Анджелеса, Єрусалима, а також у приватних колекціях, і навіть торашилди, які виставляються на інтернет-аукціонах. Серед публікацій багато таких, що описують окремі пам'ятки, або цілі їх групи, які є характерними для певних регіонів України. Увага фахівців

приділена предметам, що походять з Галичини, Волині, Поділля, Київщини, з Житомира, Золотоноші, Одеси, Єлисаветграда (Кропивницький), Ямполья, Тульчина [1–7]. Торашилди репрезентують одну з найяскравіших сторінок у народному мистецтві євреїв, тому до їхнього вивчення звертаються і автори узагальнюючих досліджень єврейського ужиткового мистецтва [8–15], привертаючи увагу до символіки та художніх особливостей цих предметів. Однак – беручи до уваги той факт, що більшість торашилдів є унікальними, не повторюваними – обговорення трьох щитів Тори з колекції Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. Яворницького (далі – ДНІМ) залишається актуальним, цікавим та інформативним доповненням до вже опублікованих пам'яток. Особливо маємо зважити на те, що досі жодного подібного предмета з Дніпропетровщини (Катеринославщини) не було оприлюднено.

Метою публікації є аналіз символіки зображень на торашилдах із зібрання ДНІМ, а також спроба інтерпретації не традиційних символів на одному з них. При цьому треба зважати, що єврейська спільнота нашого краю, з огляду на свою відносно коротку та драматичну історію, не мала достатнього часового проміжку для створення унікального, відмінного від інших регіонів, художнього стилю у виготовленні предметів релігійного та побутового вжитку. Це було нагромадження пам'яток від людей, котрі прибували сюди з інших регіонів.

Колекція юдаїки Дніпропетровського музею зовсім не велика за обсягом, але, безперечно, цікава. Так склалося, що у випадку нашого міста, де, як і у багатьох інших містах України, значним було єврейське населення, пам'ятки єврейського ужиткового та синагогального кола після вилучення державою у 1920–30-х рр. не були комплексно передані до музейного зібрання, так, як скажімо, це було зроблено в Одесі (Всеукраїнський музей єврейської культури), або у Києві (Всеукраїнський історичний музей ім. Шевченка). До наших фондів потрапили окремі письмові

пам'ятки, обрядові предмети домашнього вжитку та поодинокі культові предмети.

Катеринославська губернія і саме місто традиційно були територією, де євреї склали значну частину місцевого населення. Катеринославська єврейська спільнота сформувалася відносно недавно, вона налічує трохи більше 200 років своєї історії, і дає документальні свідчення свого початку невдовзі після заснування Катеринослава (1776 р.). У 1791 р. Катерина II видає наказ “Про надання євреям права громадянства в Катеринославському намісництві і Таврійській області” [16, т. 23, с. 287]. Переселення євреїв на південь України посилилося після поділів Речі Посполитої між Пруссією, Росією та Австрією. На початку XIX ст. Катеринославщина увійшла до переліку 15 губерній, об’єднаних “межею постійної єврейської осілості”, куди переселялися євреї з приєднаних Білорусії та Литви [17, с. 23–25]. На межі XVIII–XIX ст. кількість євреїв у місті складала понад 300 осіб, в губернії їх мешкало близько 1000 [18]. Наприкінці XIX ст., за даними перепису 1897 р., євреї Катеринослава налічували вже більше третини населення міста, а на початку XX ст. їх частка складала майже 40 % [19, т. XIII, с. 3]. Зростання чисельності єврейського населення у цей час відбувалося також за рахунок біженців з західних губерній країни, через військові дії у період Першої світової війни. Природно, що у місті було зосереджено багато синагог та молитовних будинків. Є свідчення, що у 1913 р. діяло 38 синагог [20, т. 4, с. 389], а у 1920 р. їх було вже 40 [21, гл. 2, 2.1]. Центром єврейського культурного та суспільно-політичного життя міста Катеринослава була хоральна синагога. Кам’яну споруду звели у 1852 р. на місці згорілої в 1833 р. дерев’яної (остання датується 1800 р.) [22]. Після оголошення радянською владою масового наступу на релігію і церкву хоральна синагога, як і інші молитовні будинки Дніпропетровська, була зачинена. (Відкрилася повторно тільки у 2000 р.; отримала назву “Турей Загав” – “Золота Роза”).

Серед катеринославських євреїв – а вони переважно займалися торгівлею, ремеслами, медициною, правом – було доволі багато тих, котрі заробляли ювелірною справою, виготовленням предметів культу та розкоші. Таких осіб у місті було 230, за переписом населення 1897 р. [18] Враховуючи наведену статистику, можна скласти уявлення про обсяг ритуальних предметів, що використовувались у єврейському середовищі міста перед вилученнями 1920–30-х рр. Однак музейне зібрання врятувало від знищення лише обмежену кількість пам'яток, виготовлених з некоштовних металів.

Єдиний срібний, з трьох торашилдів нашої колекції – це порівняно недавнє надходження. Музей придбав його у мешканця Дніпра – Лихачова Валерія Олександровича у 1988 р. Предмет (ДНІМ: К-2264) виготовлений із срібла 500 проби і має розміри 172 × 157 мм, датований 1880 р. Клейма відсутні. Предмет прямокутний, наближений до квадрата, з верхньою гранню у вигляді люнету. На зворотному боці пластини угорі припаяні дві петельки для ланцюжка. Бічні та нижній краї – гладкі, верхній край з люнетом має кант у вигляді дрібних зубців. Вздовж краю бачимо рельєфний валик, що повторює контур предмета і утворює рамку для образотворчого поля. Композиція виконана у різних рельєфах. Пластина суцільна, відсутні віконечка для вставок з назвами свят, або позначеними главами Тори, які потрібно читати саме цього дня. Тобто, описуваний торашилд виконував лише декоративну функцію – прикрашав мантию сувою Тори.

Порівняно з іншими двома торашилдами, ця пам'ятка виглядає майже лаконічною (*іл. 1*). Враження відсутності пишноти створюється тим, що дуже важливі і значущі зображення не є рельєфними. Вони площинні, виконані у техніці гравірування, і потрібен певний час, щоб розпізнати їх серед зображень високого рельєфу та залучити до загального контексту. Спрощення техніки виготовлення єврейських ритуальних предметів було характерним для пам'яток другої половини ХІХ ст.

*Іл. 1. Торашилд. 1880 р.
Срібло; карбування, гравірування (ДНІМ: К-2264)*

Центральну частину композиції посідає зображення Скрижалей Заповіту з десятьма заповідями. Це один з найпоширеніших юдейських символів, що втілює факт укладення союзу між Богом і єврейським народом. Обабіч Скрижалей традиційно розміщені два стовпи, символіка яких виводиться юдеями від храму царя Соломона. Пара стовпів “Яхин” і “Воаз”, що вільно стоять перед дверима храму, пов’язуються з фінікійською будівничою храмовою традицією, власне, виводяться з неї. Згідно Писання коваль Хірам з Тиру вилив ці колони з міді. “І от він, – Хірам, – поставив стовпи перед притвором храму; той, котрий поставив праворуч, він назвав Яхин, а той, що поставив ліворуч, він назвав Воаз” [23, 3 Царств, 7:21]. Як і багато інших символічних зображень, колони мали нагадувати не лише про сам зруйнований храм як сховище Божої мудрості, зафіксованої на Скрижалях та у рядках

Тори, але й втілювати надію на повернення до заповіданої землі. Колони зображені схематично – базис та капітелі (стилізований коринфський ордер), позначені розширеннями та гравіруванням. Саме тіло колон вкривають пагони виноградної лози з гронами, яка є символом краси та родючості святої землі, часто присутня в оздобленні єврейських ритуальних предметів. Її часто трактують як образ дерева життя, а також як символ дванадцяти колін Ізраїлевих. Увінчують колони зображення чи то зірок, чи то плодів. Завершує композицію відображення імператорської корони, що є втіленням образу Господа.

Досліджуючи написи на торашилдах Галичини, Н. Левкович наводить приклади трактування зображень корони як власне Корони Тори, а також Корони священства і Корони царства [1, с. 226] (про які говорив Шимон Праведний), і додавав, що Корона доброго імені вища за три попередні [24, 4:13, с. 47]. Зображення саме імператорської корони кореспондується з державною символікою Росії (в якості корони царства), і сприймається також як геральдичний елемент. Доповнюють декоративну, а головне, семантичну складову композиції торашилда гравіровані зображення, що заповнюють усю поверхню пластини. На рельєфну корону спираються гравіровані Лев та Одноріг, які входять до складу канонічних зображень єврейського церемоніального металу. Обидва є багатозначними символами. Лев – це і образ царського дому Давида, і родовий геральдичний символ коліна Іегуди, а згодом і всього єврейського народу, він втілює силу і хоробрість. Лев, зрештою, символізує силу Божу, яка ладна і карати, і захищати. А також він є втіленням праведників. Символом безгрішності і чистоти є також зображення Однорога.

Фланкують Скрижалі Заповіту два Олені – втілення краси та спритності. Зображення оленя на єврейських предметах є іще й нагадуванням про герб коліна Нафталі. (До речі, сьогодні стилізований олень є елементом логотипу ізраїльської пошти, ілюструючи тяглість і стійкість семантичних традицій.)

Рослинні пагони фонового рівня торашилда, виконані у бароковій традиції, нагадують також геральдичні намети з гербових наборів.

На окрему увагу заслуговують донаторські написи. Часто вони містять не лише ім'я дарувальника, або називають общину, від імені якої виготовлено торашилд. Зустрічаються також написи-прохання до Господа. (Н. Левкович наводить гравірування на торашилдах із зібрання єврейського музею Нью-Йорка – з проханнями про дарування мудрості, добрих вчинків і доброго шлюбу.) Саме присутність подібних написів, хоча і не тільки це, зближують такі, здавалося б, різні явища, як юдейська прикраса сувою Тори та християнський вотивний дарунок чудотворному образу. Про звичай дарування торашилд синагогам жінками (з приводу якихось знаменних для їхніх родин подій) згадує З. Кауфман [25, с. 24]. Обидва феномени виступають матеріальними посередниками між вірними та Богом у здійсненні молитовних прохань. Окрім того, навіть і без написів, і торашилди, і коштовні підвіски до ікон є виявом вдячності та поваги до святині.

На торашилді з музейної колекції також маємо написи: “Рабин Ісар син рабина Мордехая Левіта” – на рельєфній плакетці під Скрижалями Заповіту; “Рік 5640” (або 1880) – внизу на рельєфному валику (переклав Іцхак Коршенбаум). Саме цей донаторський напис завершує і збирає в єдине ціле всю композицію. Замовник торашилда, підкорюючись канону, визначив саме цей набір символів, які мали від його імені наголосити: рабин – слугитель Бога (корона, лев), закон і мудрість Якого закарбовані на Скрижалях Заповіту, що перебували у Храмі (стовпи) – має бути спритним як олень, і сильним як лев у виконанні волі Всевишнього, і його праведність має бути гідною Корони доброго імені.

За всієї своєї декоративності, торашилд є дуже раціональним, навіть сказати б, інтелектуальним предметом, розрахованим на розуміння сенсу художньої концепції у руслі загальної єврейської релігійної вченості.

Наступні два торашилди музейної колекції (ДНІМ К-1641, К-1642) є цікавішими. На відміну від попереднього – срібно-го – вони виготовлені з мідного сплаву у техніці карбування і сріблення. До 20–30-х рр. ХХ ст. їх використовували у одній з Катеринославських синагог чи молитовних будинків. Потрапити до музею вони могли одним з двох шляхів: або під час вилучення цінностей, що знаходилися у користуванні груп віруючих різних конфесій, під приводом боротьби з масовим голодом у Поволжі та інших регіонах, за декретом Всесоюзного центрального виконавчого комітету (далі – ВЦВК) від 23.02.1922 р. [26]; або при масовому закритті храмів різних віросповідань. Так, наприклад, у Дніпропетровську (Катеринославі) хоральна синагога була закрита за рішенням Дніпропетровського окрвиконкому від 08.02.1929 р., її будинок був переданий союзу швейників для організації в ньому єврейського робітничого клубу [27, с. 66]. Згодом були закриті інші синагоги і молитовні будинки. Жодних записів про шляхи надходження цих торашилд до музею немає. Їхні короткі описи зустрічаємо в інвентарних книгах 1948 р., де один з них названий “Накладка на футляр для Тори” (ДНІМ К-1641), а другий – “Накладка на покривало для шафи, де зберігалась Тора” (ДНІМ К-1642) [28, арк. 14].

Наше дослідження продовжимо торашилдом 1762–1763 рр., внеском Зеєва на честь батька Іцхака Айзика (ДНІМ К-1642). Розміри експоната становлять 198 × 158 мм. Він складається з двох пластин, які скріплені заклепками; краї верхньої пластини загнуті на нижню, що певною мірою спотворює оригінальну форму торашилда.

Схоже, що торашилд був ремонтований за допомогою дублюючої пластини. На нижній частині вгорі є горизонтальні прорізи для петель, припаяних до верхньої пластини, до яких кріпився ланцюжок для підвішування на парохеті (завісі). На торашилді відсутній пенал для записок з главами Тори, які читають у свята і суботу, але у верхній частині лицевого боку є два вертикальних прорізи (довжиною 15 мм), куди вставлялися пластини з за-

Іл. 2. Торашилд. 1762/63 р.
Мідний сплав; карбування, гравірування, сріблення (ДНІМ: К-1642)

писами. Торашилд має складну форму, що схожа на бароковий картуш (іл. 2). Якби краї пластини не загнули під час ремонту, то вони були б хвилястими і повторювали форму рокайлів і листя. Композиційна побудова щита доволі поширена. В центрі знаходиться символічний Ковчег Заповіту (квадратної форми) з верхньою гранню у вигляді стрілчатої арки, його фланкують дві колони, увінчані акантовими “коронами” і оплетені зміями. Біля колон два леви стоять на задніх лапах, передніми спираючись

на капітелі. Вгорі над Ковчегом зображений орел з широко розправленими крилами, увінчує композицію корона, внизу серед рослинного орнаменту зображений одноріг. Всі художні елементи рельєфні, виконані дуже майстерно і витончено, ретельно пророблені кучеряві гриви левів, шкури тварин і пір'я орла; постаті тварин і птаха зображені у складному ракурсі. На центральному щиті гравійований вкладний напис: “Зеев син Іцхака Айзика, благословенної пам’яті, 5522 (1762–1763) року”.

Торашилд несе значне символічне навантаження: кожна фігура, предмет і рослинний орнамент мають своє значення, що разом складається у епічну розповідь про велич Тори. Мотиви гнучких пагонів і акантового листя, символізують мудрість Тори, яка порівнюється з Деревом життя. Як сказано у Книзі Приповістей: “Блаженна людина, що мудрість знайшла, і людина, що розум одержала. Вона дерево життя для тих, хто тримається міцно її, і блаженний, хто держить її!” [23, Приповіді, 3:13,18]. У храмі, який символізують зображення монументальних колон, Тора зберігалась в аркоподібній ніші, пізніше – у окремій шафі, що є символом Ковчега Заповіту. На нашій пластині стилізований Ковчег Заповіту зображений у центрі композиції, його форма повторює абрис поширеного виду торашилдів, тим самим ніби вдвічі посилюючи захисну функцію Щита Тори.

Біля підніжжя колон, майстерно вплетене у рослинний орнамент, зображення однорога, що символізує праведника, котрий знайшов і зберіг мудрість Тори. Образ однорога наводить на думку, що блаженної пам’яті Іцхак Айзик був якщо не святим, то, принаймні, людиною благочестивою. Самі колони оповиті зміями. Змій – полісемантичний символ: з одного боку він виступає як зло, спокуса (гріхопадіння Адама і Єви), а з іншого – у Старому Заповіті він є втіленням стихій вогню і води, а мідний змії, споруджений у пустелі Мойсеєм, використовується також і як символ світла, крім того змії уособлює мудрість. І в нашому випадку, оскільки мова йде про Тору, змії, що оплели колони

(тобто храм), символізують мудрість Тори, що зберігається у храмі. Дослідниця єврейського традиційного мистецтва О. Котляр вважає зображення змія, що оповив Дерево Пізнання або храмові колони, традиційною ілюстрацією книги “Буття” [10, с. 74]. Змій є також істотою, яка прислужилася Богу у епізоді з перетвореннями жезла Мойсея, щоб довести ізраїльському народові – Мойсей насправді є пророком. Щодо геральдичної складової цього символу, то вона відсилає нас знов-таки до зображення змія на прапорі коліна Дана. “Дан буде змієм на дорозі, аспидом на шляху...” [23, Буття, 49:17].

Лев, як було вже сказано, є одним з найбільш багатозначних символів і одним із цих значень є оберігати та захищати. На відміну від першого торашилда, де лев є втіленням праведника, на цьому щиті він є символом захисту храму і Ковчега. Традиція зображати левів, які стоять на задніх лапах, виникла ще в середньовічному мистецтві, коли їх зображали обабіч Дерева життя. Пізніше такими зображеннями стали фланкувати Скрижалі. Це рішення, за думкою деяких дослідників, символізує суворість дотримання Тори, дух і працю Творця [4, с. 217].

Вгорі композиції над Ковчегом Заповіту підноситься орел, який є одним з втілень Бога. Цей птах, з розправленими крилами, символізує як возвеличення, так і піклування та любов Бога до Ізраїлю. Таке ствердження виходить з віршів Біблії: “Ви бачили, що Я зробив був Єгиптові, і носив вас на крилах орлиних, і привів вас до Себе” [23, Вихід, 9:4]; “Як гніздо своє будить орел, як ширяє він понад своїми малятами, крила свої простягає, бере їх, та носить їх він на рамені крилатім своїм, / так Господь Сам провадив його, а бога чужого при нім не було” [23, Повторення Закону, 32:11,12]. Тобто Господь говорить ізраїльтянам, що він підняв їх на вершину, бо звільнив від рабства і привів до себе, щоб вони Йому служили.

Увінчує композицію Корона у вигляді обруча з зубцями. За словами дослідниці Н. Левкович, це типове зображення для обра-

Іл. 3. А – Торашилд ДНІМ: К-1642; Б – Торашилд МІКУ: ДМ-7422

зу Корони Доброго імені, яка є вища за інші три корони (Корони Тори, Корони священства і Корони царства) [1, с. 226, 228]. Отже, символічне навантаження даного торашилда можна трактувати таким чином: праведник, який знайшов і зберіг мудрість Тори, отримує любов і піклування Бога, а також оволодіває Коронаю Доброго імені.

Привертає увагу той факт, що даний торашилд має близьку аналогію з експонатом із колекції Музею історичних коштовностей України (ДМ-7422), який був опублікований дослідницями Т. Романовською і Т. Савченко у збірнику наукових праць конференції “Історія релігій в Україні” (м. Львів) у 2011 р. [6, с. 576, рис. 4] (іл. 3). Ці торашилди різняться формою пластини і центрального Ковчега, орнаментом та зображеннями тварин і птахів. Торашилд МІКУ, виготовлений до 1848 р. має ще двох птахів і лань, його орнамент, як і зображення тварин та птахів, більш спрощений, ніж на торашилді ДНІМ (1762-1763 р.). В усьому іншому зображення на обох щитах збігаються доволі

близько. Спрощення в проробці деталей і в орнаменті більш пізнього торашилда ще раз підтверджують думку, що це було характерним для пізніших пам'яток ритуального єврейського срібла. Експонат МКУ атрибутований як виріб майстерень Волині або Поділля, тому, виходячи з близької аналогії до торашилда ДНІМ, ми вважаємо за можливе атрибутувати нашу пластину, як виготовлену у тому ж регіоні. Щодо згаданої подібності композицій, мистецтвознавець Б. Хаймович зазначав, що це значною мірою було зумовлено також наявністю друкованих видань, якими могли користуватися єврейські (і не єврейські) майстри: “Єврейські книги з єврейських друкарень і старі ілюстровані рукописи... кочували Східною Європою і були тими зразками, з яких майстри запозичували свої образи...” [29].

Останній торашилд (ДНІМ К-1641) виготовлений у XIX ст. карбуванням у високому рельєфі (до 4 мм), з подальшим срібленням і чорнінням. Його розміри становлять: 170 × 145 мм. Він має овальну форму (рис. 4), що було більш притаманне виробам Західної Європи [1, с. 224]. Композиція торашилда виконана за геральдичним принципом: на тлі храмової завіси, що вгорі утворює ламбрекен, в центрі зображений щит з написом і двома шестипелюстковими квітками під ним; щит фланкують озброєні орел (ліворуч) і лев (праворуч); над щитом дві схрещені булави, на перехресті яких зображена півкуля, поділена на чотири частини; над булавами – корона; під щитом на ланцюжках підвішені: в центрі – восьмикутна зірка, обабіч якої симетрично розташовані по дві привіски у вигляді квіток з рельєфом різної висоти. Низ завіси оформлений натуралізованим листям аканту, таке ж листя вкриває нижню частину пластини. Вся композиція (по периметру) оточена намистовим обідком та вінком з лаврових гілок у рамці. Напис на центральному щиті гравійований і має такий зміст: “Ця металева пластинка належить общині”. На торашилді відсутнє віконце для записок із зазначеними главами Тори для читання,

*Гл. 4. Торашилд. XIX ст.
Мідний сплав; карбування, гравірування,
сріблення, чорніння (ДНІМ: К-1641)*

отже, вона виконувала виключно декоративну функцію, як і в першому випадку.

Композиція торашилда відповідає композиційним принципам будови гербів, що в “Європі є символом вищого суспільного становища, гідності, честі” [1, с. 225]. Отже, ця пластина виконує також функцію прославляння свого замовника, хоча у написі не вказано, якому саме товариству вона належала.

Незвичним на цьому торашилді є зображення двох схрещених булав і озброєних орла та лева (інколи озброєний орел зустрічається на інших предметах юдейського вжитку).

Образ орла з мечем Є. Котляр трактує, як уособлення грізного Судді [9, с. 150], тобто Бога. Але на нашому торашилді зображення птаха не є домінуючим, що виходить з профільного ракурсу і розташування на правому фланзі. У цій композиції орел разом з левом символізують сувору охорону Ковчега Заповіту, що можна трактувати, як строге дотримання закону. Загалом, символіка елементів композиції – парохету, центрального щита, що закриває Ковчег, озброєних орла і лева – вказує на посилений захист Тори і дотримання її законів.

Щодо булав, то ми не знайшли жодної аналогії на єврейських пам'ятках. І тому нам випадає можливість будувати припущення. Європейська геральдична традиція від часів середньовіччя використовує зображення булави як символу влади, зокрема військової. Булава була присутня і в державній символіці європейських країн, репрезентуючи, вкупі з іншими предметами, коронаційні регалії. Зокрема зображення булави було елементом герба великого гетьмана Литовського, і з'являлося на родовому гербі представника литовської військової шляхти при наданні йому цього звання. Говорячи про історію формування єврейської спільноти Катеринославщини (сюди переселялися євреї з території Литви), треба зазначити, що за часів середньовіччя у Великому Князівстві Литовському, євреям були надані права, яких вони не мали в багатьох інших країнах Європи. У колах єврейської общини Литви місто Вільно називали “литовським Єрусалимом” [18, с. 5]. Тому ми припускаємо, що в даному випадку зображення булав і князівської корони являє собою трансформовану історичну пам'ять про давню державну символіку країни-покровителя.

Розглянувши художнє оздоблення щитів Тори із зібрання ДНІМ і зображення на пам'ятках юдаїки взагалі, можна визнати, що символічні композиції саме на торашилдах – які часто слугували своєрідними емблемами окремих дарувальників (або спільноти), і несли на собі ознаки геральдичного змісту – виконували також

публічну, представницьку роль, і не лише перед членами спільноти, а перш за все перед Всевишнім. А “реконструкція змісту” таких композицій, хоча і є дещо штучною, все ж доводить, що геральдична складова була дуже важливою у створенні синагогальних предметів, зокрема торашилдів.

1. Левкович Н. Художні особливості торашилдів Галичини XVIII – першої третини XX ст. // Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2015. Вип. 27. С. 221–230.

2. Романовская Т. Уникальный торашилд общины резников Житомира // Государственный Эрмитаж. Семинар “Ювелирное искусство и материальная культура”: тезисы докладов участников шестнадцатого коллоквиума (15–20 октября 2007). Санкт-Петербург: Изд-во Государственного Эрмитажа, 2007. С. 77–79.

3. Романовська Т. Символіка зображень Щита Тори Святого товариства Лохвиці // Музейні читання: матеріали наук. конф. “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”. Київ, Музей історичних коштовностей України, 11–13 грудня 2006 р. Київ: ТОВ “ХІК”, 2007. С. 178–186.

4. Романовская Т. Е., Савченко Т. Н. Особенности декора торашилда из Золотоноши из коллекции музея исторических драгоценностей Украины // Музейні читання: матеріали наук. конф. “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”. Київ, Музей історичних коштовностей України, 10–12 листопада 2008 р. Київ, 2009. С. 214–222.

5. Романовская Т. Е., Савченко Т. Н. Щит Тори из Тульчина в коллекции музея исторических драгоценностей Украины // Музейні читання: матеріали наук. конф. “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”. Київ, Музей історичних коштовностей України, 15–17 листопада 2010 р. Київ: Фенікс, 2011. С. 299–309.

6. Романовская Т. Е., Савченко Т. Н. Щити Тори з Волині та Поділля: декоративний простір і символічні зображення // Історія релігій в Україні: наук. щорічн. Львів: Логос, 2011. Кн. II. С. 570–578.

7. Савченко Т. Щити до сувою Тори з Волині та Поділля в колекції музею історичних коштовностей України // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника: зб. наук. пр. Кам’янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2017. Т. 1. С. 194–217.

8. Варшавская М., Романовская Т. Серебряная иудаика // Мир древности. 2006. № 1. С. 36–40.

9. Котляр Є. Америка vs Європа: еволюція мотиву геральдичного орла в єврейській мистецькій традиції // Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2013. Вип. 23. С.145–162.

10. Котляр Е. Р. Ремесло и Тора: источники, виды и репертуар еврейского традиционного искусства // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. 2015. № 2(31). С. 68–76.

11. Романовская Т. Е. Центры производства серебряных еврейских культовых предметов на территории Украины в XVIII – начале XX в. // Могилянські читання 2004: Музейне збереження пам'яток сакрального мистецтва. Історія, сучасна практика і майбутнє: зб. наук. пр. Київ: Віпол, 2005. С. 498–506.

12. Романовская Т. Е. Арон ха-кодеш в декоративном пространстве памятников еврейского искусства из коллекции МИДУ // Музейні читання: матеріали наук. конф. “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”. Київ, Музей історичних коштовностей України, 12–14 листопада 2012 р. Київ, 2013. С. 308–315.

13. Чаковская Л. С. Воплощенная память о Храме: художественный мир синагог Святой Земли III – VI вв. н.э. Москва: “Индрик”, 2011. 368 с., ил.

14. Judaica. Jewish Hidden Treasures. Exhibition 2.7. – 1.9.1991. Turku, Finland, 1991. 50 p.; Levkovych N. Символіка Зодіакального Кола в єврейському мистецтві Східної Галичини XVIII – першої третини XX ст. // Studia Żydowskie. Almanach [Jewish Studies. Almanac]. 2016. № 6. S. 195–209.

15. Полное Собрание Законов Российской империи. Санкт-Петербург, 1830. Т. 23. 969 с.

16. Атамукас С. Евреи в Литве XIV–XX века. Вильнюс: ЛИТАУНУС, 1990. 150 с.

17. Поджарский М. Еврейский Екатеринослав. Краткий статистический обзор // Еврейская старина. 2005. № 6(30). URL: <http://berkovich-zametki.com/2005/Starina/Nomer6/Podzharsky1.htm>.

18. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Санкт-Петербург, 1904. Т. XIII: Екатеринославская губерния. 233 с.

19. Российская еврейская энциклопедия. Москва: РАЕН, 2000. Т. 4: Историческое краеведение. 536 с.

20. Быстряков А. Хроника жизни евреев Екатеринослава – Днепропетровска // Еврейская старина. 2015. № 2(85). URL: <http://berkovich-zametki.com/2015/Starina/Nomer2/Bystrjakov1.php>.

21. Кавун М. Три жизни “Золотой Розы”. URL: http://gorod.dp.ua/article_ru.php?article=139.
22. Библия: книги священного писания Ветхого и Нового завета. Москва, 1991.
23. Талмудические трактаты: Пиркей Авот. Авот де-рабби Натан. Москва: Мосты культуры, Иерусалим: GESHARIM. 2011. 325 с.
24. Кауфман З. С. Краткий очерк истории еврейского искусства. Петрозаводск: ПИН, 2012. 95 с.
25. Постановление ВЦИК об изъятии церковных ценностей 23 февраля 1922 г. // Известия. 1922. 26 февр.
26. Дніпропетровськ: минуле і сучасне: монографія / Фоменко А. К., Чабан М. П., Лазебник В. І. та ін. Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2001. 584 с.
27. Фонд культовий. Інвентарна книга № 3. Рукопис. 1948–1971 // Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького. 45 арк.
28. Романовська Т., Савченко Т. Щити Тори з Волині та Поділля: декоративний простір і символічні зображення // Історія релігій в Україні: наук. щорічн. Львів: Логос, 2011. Кн. II. С. 570–578.
29. Хаймович Б. История образов // Отцы и дети. № 36. URL: www.judaikaru.org/mekorhaim/sohnut_36-5.html.